

Олександр Головка

ІСТОРІЯ ХАРКІВСЬКОГО МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОСОБАХ: СВІДЧАТЬ ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Головка А.Н., Добреля Л.П., Пікіна В.В., Ярмиш А.К. Во главе города:

Руководители Харьковского городского самоуправления.— Харьков: Криница, Ун-т внутр. дел, 1998.— 160 с. (Харьковский биогр. словарь)

23 серпня харків'яни відзначали знаменну дату в житті свого міста: 55 років остаточного визволення від німецько-фашистських загарбників. Ці урочистості співпадають із Днем міста, а тому мають особливе значення для кожного з мешканців Харкова.

Науковці спільно зі співробітниками Державного архіву Харківської області зробили своєрідний подарунок рідному місту — книгу «Во главе города: Руководители Харьковского городского самоуправления». Вона стала другим томом унікальної серії видань «Харківський біографічний словник», започаткованої провідними вченими та краєзнавцями міста. Перша книга, створена професором О.Н. Ярмишем та доцентом С.І. Посоховим «Губернаторы и генерал-губернаторы» (1996 р.), викликала великий читачський інтерес і за короткий час витримала два видання, що в наш час, на жаль, є рідкістю.

Два роки тривала копітка робота колективу авторів щодо створення тому біографічного словника, присвяченого керівникам Харківського міського самоврядування — міським головам і головам міської Ради та її виконкому. Перед творчим колективом постало вельми складне завдання — відтворити для широкого читача максимально повні біографічні відомості про усіх 82 осіб, котрі очолювали місто — від першого Харківського міського голови П. Гуковського (1767 р.) до нинішнього керівника міського самоврядування М.Д. Пидлигучка. Більшість цих діячів, на жаль, були призабуті, хоча кризь призму їхнього життя і роботи пройшла фактично уся історія не лише міського самоврядування, а й більш ніж дві третини історії Харкова. Історична література «мовчала» про переважну частину з них.

Неодмінну допомогу в цих умовах надали дослідникам справжні документальні скарби фондів Державного архіву Харківської області. До складу творчого колективу увійшли: його керівники, перший проректор Університету внутрішніх справ проф. О.Н. Ярмиш, висококваліфіковані науковці ДА Харківської області Л.П. Добреля і В.В. Пікіна та автор цих рядків. Справжнім натхненником праці стала директор ДА Харківської області В.В. Резнікова, поради і рецензування якої, безумовно, додали наукової вартості книзі. Створена завдяки копійткому пошукові, аналізу та узагальненню багатющого архівного матеріалу, ця праця, що ґрунтується на документах 25 архівних фондів, — визначне явище у сучасній науковій літературі.

У роботі використані документи до 1917 р. і після нього до сьогодення. Якщо під час висвітлення життєвого шляху та діяльності голів Харківської

міської Ради та її виконавчого комітету автори опиралися на окремі історичні дослідження і періодику, то для зображень персоналії і подій до 1917 р. основним джерелом були архівні документи. Тут особливу роль відіграли фонди Харківського міського самоврядування — становаго (ф. 44) і позастановаго (ф. 45). Так, у фонді Харківської міської шестигласної думи зосереджено близько 1200 од. зб., що містять унікальну інформацію про діяльність Харківського міського самоврядування, сформованого за Городовим положенням 1785 р.

Катерининське законодавство про управління містами було впроваджене у Харкові в той час, коли він був ще маленьким слобожанським містечком і відрізнявся від інших колишніх полкових центрів краю лише своїм адміністративним статусом (він був центром губернії та генерал-губернаторства) та масштабами найбільших ярмарок. Однак, саме в цей час зароджувались двохсотлітні традиції Харківського міського самоврядування, серед його керівництва з'являлися перші визначні особистості.

Майже 20 тисяч од. зб. містить фонд Харківської міської управи (ф. 45). Його документи розповідають про впровадження в Харкові позастановаго міського самоврядування за міською реформою 1870 р. та про контрреформу 1892 р. Саме в цей період місто очолювали видатні керівники дореволюційного періоду: Є.С. Горденко, І.О. Фесенко, О.К. Погорілка, Д.І. Багалій. Архівні документи наочно показують, як втілювались закони в життя, як зростала громадська активність Харківської міської думи та управи, зміцнювалась їхня фінансова база. Уперше вдалось з'ясувати прихильність до демократичних цінностей більшості діячів Харківського міського самоврядування. Наведемо хоча б один конкретний приклад.

Збираючи документи про Харківського міського голову 1900-1912 рр. О.К. Погорілка, автори натрапили на унікальну інформацію про те, що міська дума Харкова, не українофільська у своїй більшості, досить широко шанувувала пам'ять Т.Г. Шевченка у скорботні дні 50-річчя з дня його смерті. Незважаючи на загальновідоме негативне ставлення самодержавного режиму до особи і творчості великого Кобзаря, міський голова і гласні наважились провести цілу низку урочистих заходів. Зокрема, було названо одну з вулиць Харкова ім'ям Тараса Шевченка, ім'я поета отримав і український відділ Громадської публічної бібліотеки. Було ухвалено також спорудити в

Харкові пам'ятник Т.Г. Шевченкові, та це рішення з різних причин так і не було втілено в життя.

Особливо копійка робота здійснена щодо пошуку в архівохранищах документів про керівників міської Ради та міських голів доби революцій 1917 р. та визвольних змагань. Практично уперше вдалось встановити біографічні відомості про голів Харківської Ради робітничих та солдатських депутатів М.М. Лазька та І.І. Светлова, а імена і біографії міських голів С.Г. Стефановича, В.А. Ага-Бекова, М.М. Салтикова були взагалі фактично виявлені авторами книги.

Серед фондів ДА Харківської області, що сформувалися після 1917 р., особливе місце при проведенні дослідження зайняв фонд виконавчого комітету Харківської міської Ради (ф. Р-408). Тут було знайдено унікальні документи про життя і діяльність керівників міста, особливо тих, хто постраждав під час репресій кінця 1930-х рр. і був надовго і незаслужено забутий історією. Варто наголосити, що документи цього фонду дозволяють

відтворити динаміку розвитку радянської форми місцевого управління, зміни законодавства в УРСР щодо міських Рад та його втілення в життя.

Зважаючи на те, що впродовж тривалого часу 1920-1930 рр. обласну (губернську, округну) Раду і міську очолювали одні й ті ж особи, цінну інформацію вдалось знайти і у фонді виконавчого комітету Харківської обласної Ради (ф. Р-3858).

Чимало відомостей не лише з біографії міських голів та голів міськради, а й з діяльності очолюваних ними органів містять інші фонди ДА Харківської області — одного з найбільших в Україні архівів.

Авторський колектив продовжує свою роботу. Сьогодні триває пошук документів для чергового тому «Харківського біографічного словника», присвяченого керівникам області радянського періоду та доби незалежної Української держави. Хочеться сподіватись, що й ця робота також буде науково, і суспільно корисною, а те, що вона принесе нові документальні знахідки, не викликає сумнівів.

Іван Бутич

СТОРІНКИ ВІЙСЬКОВОГО НЕКРОПОЛЯ СТАРОЇ ОДЕСИ

Рецензія на: *Страницы военного некрополя старой Одессы. Биографический справочник / Сост. И.В. Дивный. — К., 1996. — 182с. + 70 ил.*

Понад тридцять років тому на шпальтах «Архівів України» (1967, № 2) краєзнавець М. Кутинський порушив питання про підготовку довідника «Некрополь історичних і культурних діячів України». У листі до редакції він повідомляв, що зібрав відомості про 3335 персоналій. «Я цілком свідомий, — писав М. Кутинський, — що мій «Некрополь» — тільки перша ластівка, що в ньому багато неточностей, прогалин, навіть можливі помилки, але ж, як кажуть, найважча справа — початок. Крім того, я цілком переконаний, що тільки гурт ентузіастів може створити путящий довідник такого типу... Дуже прошу висловити свою думку щодо справ, викладених у цьому листі».

Друкуючи листа М. Кутинського, редакція «Архівів України», з свого боку, звернулася до читачів з проханням взяти посильну участь у підготовці «Некрополя». Не забарилися й відгуки: «Створення довідника про місця смерті та поховання видатних українських діячів від давнини до сучасності — праця, гідна щирого схвалення і підтримки», — писав краєзнавець з Волині С. Ошуркевич («Архіви України», 1967, № 6, с. 95). При цьому він нагадав крилатий вислів видатного українського письменника і мислителя Максима Рильського: «Хто не шанує свого минулого, той не вартий майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не годен пошани». «Стаття про підготовку довідника «Некрополь історичних і культурних діячів України», — писала історик-архівіст і краєзнавець з Полтави В. Жук, —

порушує питання, яке хвилює багатьох краєзнавців і нашої Полтавської області... Наша громадськість зацікавлена у такому виданні і знайдеться чимало ентузіастів, які візьмуться за цю справу. У Полтаві слід назвати, насамперед, вчителя-краєзнавця П.П. Ротача, який уже зібрав чималий матеріал до «Біографічного словника». Висловлюють велике бажання взяти участь у цій роботі завідувач Полтавським обласним будинком санітарної освіти лікар-краєзнавець В.І. Черкас, працівник обласної бібліотеки ім. І.П. Котляревського Л.І. Убийвовк, ентузіаст-краєзнавець з Миргорода А.М. Аббасов... Бажаючи внести свою скромну частку в цю велику і шляхетну справу є і в Кременчуці, і в Гадячі, і в інших містах Полтавщини».

У листах порушувалися питання організації цієї роботи на місцях. Вносились пропозиції спочатку збирати й друкувати такі матеріали в межах міст і областей. Серед тих, хто палко відгукнувся на цей заклик, була історик-архівіст і краєзнавець Києва Л. Проценко. Вона підтримала цю ідею не тільки словом, але й ділом. Свідченням цього є її виступи в засобах масової інформації, на наукових конференціях, а також дві книги: «Київський некрополь» (К., 1994), «Історія Київського некрополя» (К., 1996, вип. 1 у серії «Некрополі України» Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України).

І ось перед нами вип. 2 згаданої серії, підготовлений до друку молодим дослідником І. Дивним «Сторінки військового Некрополя